

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.24>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАННЯ ОЦІНКИ СТАНУ ЗЕМЕЛЬ ТА ЇХ ВІДНОВЛЕННЯ, ЗА НАСЛІДКАМИ ВОЄННОГО СТАНУ

Лященко В.С.,
здобувач 2-го курсу, група ЗЮР 2301-м,
юридичний факультет,
Сумський національний аграрний університет
e-mail: kuzuraviktorija072@ukr.net

НежеVELO В.В.,
доктор філософії спеціальності 081 «Право»,
доцент кафедри приватного та соціального права,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: 0000-0003-4596-4818
e-mail: valentina_tsurkan.27@ukr.net

Лященко В.С., НежеVELO В.В. Актуалізація питання оцінки стану земель та їх відновлення, за наслідками воєнного стану.

Стаття присвячена дослідженню вибіркового проблемних аспектів щодо оцінки стану земель та щодо потреб та можливих шляхів відновлення земель, що були пошкоджені унаслідок військових дій російської федерації на території України. Особливу увагу приділено необхідності та проблемності очищення замінованих зон, що має відбуватися з комплексним підходом, але даний процес потребує та ще буде потребувати великої кількості часу та ресурсів. Основна увага зосереджена на необхідності створення комплексної стратегії відновлення земель, яка включатиме оцінку збитків, розробку нових нормативно-правових актів, а також впровадження механізмів захисту та відновлення земельних ресурсів, як складового елементу довкілля. Особливо акцентується на необхідності запровадження так званих «червоних зон» на найбільш небезпечних та забруднених територіях, де проведення господарської чи особистої діяльності є небезпечними для здоров'я населення, що потребує врахування в тому числі і періоду ведення на певних територіях активних бойових дій. У статті також розглянуто досвід інших країн, які стикалися з такими проблемами, зокрема, для прикладу, країни Франції після Першої світової війни, та наголошено на важливості міжнародної співпраці з організацією по Програмі Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) для забезпечення ефективного відновлення земель. Крім того, пропонується внесення змін до податкового законодавства України для виваженого тимчасового звільнення землевласників чи то землекористувачів від податків на час проведення відновлювальних робіт, що сприятиме більш ефективному використанню ресурсів. Крім того, зауважено на тому, що уряд держави максимально має вчиняти усіх організаційних заходів, аби отримати репарації за злочини проти довкілля від країни-агресора. У роботі підкреслено важливість узгодження екологічної політики України з нормами Європейського Союзу в контексті європейської інтеграції, адже Україна має євроінтеграційний курс і екологічні зміни також є однією з умов вступу до Європейського Союзу, тому відбудова зруйнованих міст має відбуватись вже у відповідності до норм Європейського Союзу.

Ключові слова: оцінка земель, відновлення земель, воєнний стан, червона зона, екологічна політика, міжнародна співпраця.

Liachenko V.S., Nezhevelo V.V. Update on the assessment of the condition of lands and their restoration, following the consequences of martial law.

The article is devoted to the study of selective problematic aspects regarding the assessment of the condition of the lands and the needs and possible ways of restoring the lands that were damaged as a

result of the military actions of the Russian Federation on the territory of Ukraine. Particular attention is paid to the need and difficulty of clearing mined areas, which should be done with an integrated approach, but this process requires and will require a large amount of time and resources. The main focus is on the need to create a comprehensive strategy for land restoration, which will include damage assessment, development of new legal acts, as well as implementation of mechanisms for the protection and restoration of land resources as a component of the environment. Particular emphasis is placed on the need to introduce so-called «red zones» in the most dangerous and polluted territories, where economic or personal activities are dangerous for the health of the population, which needs to be taken into account, including the period of active hostilities in certain territories. The article also considers the experience of other countries that faced such problems, in particular, for example, the country of France after the First World War, and emphasizes the importance of international cooperation with the organization of the United Nations Environment Program (UNEP) to ensure effective restoration of lands. In addition, it is proposed to introduce amendments to the tax legislation of Ukraine for a balanced temporary exemption of land owners or land users from taxes for the time of restoration works, which will contribute to more efficient use of resources. In addition, it was noted that the state government should take all organizational measures as much as possible in order to receive reparations for crimes against the environment from the aggressor country. The work emphasizes the importance of harmonizing the environmental policy of Ukraine with the norms of the European Union in the context of European integration, because Ukraine has a European integration course and environmental changes are also one of the conditions for joining the European Union, so the reconstruction of destroyed cities should already be in accordance with the norms of the European Union.

Key words: land assessment, land restoration, martial law, red zone, environmental policy, international cooperation.

Постановка проблеми. Внаслідок воєнних дій на території нашої держави, стан земель значно погіршився, зокрема це відбувається через засмічення земель, забруднення ґрунтів, замінування територій, тощо. Значна кількість родючих сільськогосподарських земель перебуває на території ведення активних бойових дій і доступ до цих земель наразі неможливий. Російська федерація нехтує усіма нормами міжнародного права та створює справжню катастрофу для екосистеми України.

Актуалізація дослідження полягає в тому, що так зване «післявоєнне відновлення» земельних ділянок треба починати як можна швидше, адже чим довше йдуть бойові дії тим більше завдається шкоди ґрунтам.

Мета дослідження. Дослідження та оцінка стану землі на території України, в тому числі з врахуванням негативного впливу воєнних дій, а також пошук стратегій задля відновлення українських земель після завершення військових дій.

Стан опрацювання проблематики. Науково-практичними дослідженнями у сфері оцінки стану землі постраждалих внаслідок бойових дій займалися Гопцій Д., Анопрієнко Т., Мірошниченко Б. та інші, проте комплексно дана тема потребує подальшого дослідження.

Вклад основного матеріалу. Війна завдала Україні значної шкоди як загалом, так і земельним ресурсам зокрема. Серед наслідків ведення бойових дій можна зазначити фізичні руйнування, забруднення, ерозії ґрунтів, зниження родючості та інші негативні наслідки для екосистеми. Відновлення земель потребує комплексного підходу, який включає юридичні, екологічні, економічні заходи, а також допомогу міжнародної спільноти.

Міжнародне право забороняє навмисне руйнувати довкілля в ході воєнних дій. Згідно з частиною 3 статті 35 I Додаткового протоколу до Женевської конвенції заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу [1, ст. 35].

Подібні норми є і в Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.), учасницями якої є й Україна, і росія [2].

Нажаль, на відновлення негативного стану довкілля, до якого призвели воєнні злочини країни-агресора, потрібні величезні кошти, тому Україна потребує міжнародної допомоги партнерів, а також мають бути здійснені повні відшкодування збитків російською федерацією після завершення війни. Саме тому уряд держави максимально має вчиняти усіх організаційних заходів, аби отримати репарації за злочини проти довкілля від країни-агресора.

Відповідно до статті 441 Кримінального кодексу України екоцид - це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [3], що і має місце з боку країни-агресора.

Проблемним питанням в даному аспекті є те, що наразі немає на міжнародному рівні офіційно визначеного такого міжнародного злочину, як «екоцид», в тому числі не існує чітко визначеного механізму вчинення дій щодо притягнення винної країни до відповідальності за «екоцид», проте дискусії міжнародної спільноти ведуться навколо цього питання.

Та все ж таки, існують на міжнародному рівні шляхи притягнення російської федерації до відповідальності за злочини проти довкілля в Україні.

Так, статтею 8 Римського Статуту передбачено умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [4].

Важливими на даному етапі є дії саме по виваженому правильному та коректному фіксуванню Україною всіх військових злочинів проти довкілля, з метою подальшого забезпечення справедливості та отримання компенсації за порушення норм з причиненими негативними наслідками.

Доречно згадати, як у червні 2023 року російська федерація вчинила неймовірно тяжкий злочин – підриг Каховської гідроелектростанції. Серед наслідків цього «екоциду», зокрема для сільськогосподарських земель, можна назвати: знищення врожаю, деградація та ерозія ґрунтів, затоплення, опустелювання, тощо. Таким чином родючі ґрунти, які є цінністю нашої держави, та які є засобом надходження значних прибутків для української економіки, наразі потребують тривалого відновлення.

Враховуючи наразі масштаби екологічної катастрофи, відновлення ґрунтового покриву потребує комплексного підходу. По-перше, потребується детальна оцінка стану ґрунту; по-друге, очищення від сміття, шкідливих речовин, металу, тощо; по-третє, внесення добрив для покращення родючості, а також задля запобігання ерозії - висадка рослинності.

Окрім того, на сьогодні Україна є найбільш замінованою країною світу, розмінування усієї території країни займе десятки років та коштуватиме нам мільярди доларів США. За даними Міністерства економіки України, в Україні заміновано 5,6 млн га полів. Якщо їх не повернути в користування, аграрії щороку втрачатимуть до 2,5 мільярдів доларів США [5].

Задля дослідження стану замінування земельних ділянок було б доречно запровадити дистанційний моніторинг. Наразі сучасні технології дозволяють провести моніторинг за допомогою супутникових даних, дронів з фото- та відео фіксацією, з метою виявлення вибухонебезпечних пристроїв. Такі дані сприяють і визначенню ступеню забруднення полів.

Але після розмінування деяких територій може виникнути інша проблема, це проблема додаткового забруднення ґрунтів через підриг вибухових пристроїв для їх знешкодження.

Таким чином, очищення замінованих зон є комплексним підходом, що потребує великої кількості часу та ресурсів.

Для розуміння масштабів ведення робіт з відновлення земель, було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 740 від 07.06.2024 року «Деякі питання щодо створення, забезпечення функціонування та ведення реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами», яка спрямована на реалізацію формування реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами.

В даному контексті, цікавим є мобільний додаток, що працює у Боснії і Герцеговині з 2018 року, під назвою «Міновані підозрілі райони». Його розроблено в рамках проєктів Європейського союзу «Оцінка мінних територій у Боснії та Герцеговині 2018-2019 рр.» та «Підтримка ЄС у створенні інформаційної системи Центру протимінної діяльності Боснії та Герцеговини» (ВНМАС). Його можна завантажити з Google App і App Store. У цьому додатку можна отримати дані про своє місце знаходження: чи безпечно там, чи є поблизу вибухонебезпечні засоби, чи є безпечніші варіанти проходу до точки вашого призначення, тощо [6, с. 8].

Вищезазначена розробка Боснії та Герцеговини була б зараз корисною і в Україні після проведення моніторингу і оцінення масштабів замінування. Адже спрогнозувати скільки часу займе очищення нашої території від вибухонебезпечних предметів майже неможливо. Війна йде вже більше 2 років і з кожним днем кількість вибухонебезпечних пристроїв збільшується. Населення України на цей час повинно бути обізнане в тому чи безпечна та чи інша територія.

Також, проблемним питанням є питання консервації земель. Під консервацією земель розуміють тимчасове припинення використання земель, задля відновлення таких земель шляхом заліснення, залуження або ренатуралізації.

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про охорону земель» консервації підлягають земельні ділянки, забруднені хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану [7].

Значна кількість земель сільськогосподарського призначення, що зазнали забруднення внаслідок воєнних дій, перебуває у приватній власності. Натомість чинне законодавство не містить ефективного механізму проведення консервації земель, особливо коли такі дії пов'язані із необхідністю їх вилучення у власника. Це потребує законодавчого врегулювання питання консервації земель, а також визначення джерел компенсації власникам забруднених земель [8, с. 49].

Враховуючи означене, неодмінними діями є включення до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» норм щодо екологічної оцінки збитків та рекультивативної консервації земель усіх форм власності та усіх категорій, при чому з визначенням окремим механізмом.

У свою чергу, стратегію відновлення якості земельних ресурсів України необхідно викласти в новому нормативно правовому акті, який буде регулювати в тому числі всі питання планування та фінансування проведених робіт. В цьому акті доречно і визначити повноваження всіх суб'єктів на яких покладено обов'язки з відновлення земель, а також включити розділ про соціальну допомогу та компенсації для населення.

Зазначимо, що наша держава неодмінно повинна налагодити відмінний зв'язок з міжнародною організацією ООН в межах Програми з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП). ЮНЕП є основним органом ООН в сфері охорони навколишнього середовища, який покликаний забезпечувати керівництво і сприяти співробітництву в інтересах навколишнього середовища шляхом стимулювання діяльності, інформування та надання допомоги з метою покращення якості життя [9].

Важливим досягненням є приєднання в 2022 році України до Програми ЄС LIFE. LIFE діє задля реалізації заходів із захисту довкілля та боротьби зі змінами клімату.

Наразі, Держава Україна має всі перспективи отримання допомоги в процесі моніторингу стану довкілля, та Європейський Союз обіцяє надати супутникові дані системи Copernicus про забруднення ґрунтів, повітря, водних ресурсів, радіаційний моніторинг тощо.

Слід відмітити, що Україна стала першою країною, яка приєднана до вищезгаданої Програми, яка не є членом Європейського Союзу.

Також, неодмінно, слід дослідити досвід інших країн, які вже пройшли шлях відновлення своїх земель після збройної агресії та запозичити найбільш дієві методи. Але зрозуміло, що кожен збройний конфлікт індивідуальний і несе різні за характером наслідки.

Для прикладу, у Франції після Першої світової війни утворили так звану «червону зону» (zone rouge). Приблизно 1200 кв км були визнані непридатними не лише для ведення сільського господарства, а й взагалі до життя людини на відповідних територіях, тому єдиним виходом стало огородити цю площу від відвідування та використання. Сьогодні частину території вже виводять із «червоної зони», проте досі є ділянки, що залишаються небезпечними і їх відновлення триватиме ще століттями. Щороку влада Франції виявляє там близько 900 тонн боєприпасів [10].

Для найбільш небезпечних територій України в межах Херсонщини, Миколаївщини, Харківщини, та Сумщини, було б доречно зробити «червону зону». Також важливо пам'ятати, що збройний конфлікт на території Донецької та Луганської областей триває з 2014 року і ця земля скоріше за все виявиться найнебезпечнішою.

Україна вже має подібний досвід після аварії на Чорнобильській атомній електростанції (зона відчуження). Чорнобильська зона відчуження (або просто зона відчуження) – спеціально створена урядом через Чорнобильську техногенну катастрофу територія з обмеженим доступом. Основною метою цього було підвищити безпеку людей, зупинити поширення радіоактивного забруднення [11].

На сьогодні ця зона є заповідником, кількість небезпечних речовин в ґрунті поступово зменшується. Але на повне відновлення цієї частини території України підуть тисячі років.

Забруднення важкими металами, вибухівкою та хімікатами внаслідок агресії РФ наразі робить деякі території непридатними для використання. Ці землі потрібно в обов'язковому порядку консервувати для запобігання подальшого поширення забруднень та захисту здоров'я населення.

Для запровадження таких зон в Україні потрібно: визначити найбільш небезпечні зони та встановити межі цих зон; прийняти законодавство про створення «червоної зони», яким передбачити механізм для забезпечення дотримання режиму зони; провести очищення та рекультивуацію; проводити регулярний моніторинг стану ґрунту.

Більш всього, що означені дії сприятимуть зменшення кількості орних земель та збільшенню кількості земель природно-заповідного фонду.

Це є важливими пунктами стратегії України відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [12].

Україна має євроінтеграційний курс і екологічні зміни також є однією з умов вступу до Європейського Союзу, тому відбудова зруйнованих міст має відбуватись вже у відповідності до норм Європейського Союзу.

Важливо врахувати також інтереси землекористувачів тих земельних ділянок, які підлягають консервації, яка займає велику кількість часу, при цьому користуватись земельною ділянкою для господарських потреб за умов консервації не можна. Тому доречним буде і внесення зміни до Податкового кодексу України, а саме передбачити для цих землекористувачів тимчасове звільнення від оподаткування земельних ділянок на час проведення відновлювальних робіт.

Висновки. Оцінка якості земель в повному обсязі можлива лише після завершення ведення бойових дій. Але основною метою на сьогодні є створення комплексної стратегії з відновлення земельних ресурсів та визначення пріоритетних напрямків відновлення та захисту цих ресурсів. Наразі існує необхідність у створенні нового нормативно-правового акту для вирішення всіх питань відновлення навколишнього середовища.

Необхідно врахувати досвід інших країн, які вже пройшли шлях відновлення земель після збройних конфліктів, зокрема Франції після Першої світової війни щодо створення «червоної зони» на найбільш небезпечних територіях України. Україна вже має певний досвід відновлення забруднених територій після Чорнобильської катастрофи.

Важливими кроками до впровадження таких зон в Україні є законодавче закріплення «червоної зони», очищення, моніторинг стану ґрунту та консервація.

Також важливо налагодити міжнародну співпрацю з організацією ЮНЕП для отримання міжнародної допомоги та консультацій щодо відновлення земель.

Варто врахувати, що внаслідок бойових дій порушуються і права землевласників та землекористувачів, а отже вони потребують соціальної допомоги та компенсації за заподіяну шкоду відносно земельних ділянок.

Україна має всі шанси стати першою країною у світі, яка отримає репарації за злочини проти довкілля, що сприятиме швидшому відновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 05.08.2024).
2. Чи можливо притягнути росію до відповідальності ще й за злочини проти довкілля та екоцид? URL: <https://ecoaction.org.ua/pryiahnuty-rosiu-do-vidpovidalnosti.html> (дата звернення 25.07.2024).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25.07.2024).
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 25.07.2024).
5. Мірошниченко Б. Україна не тільки розмінує землі, а й заробить на цьому. Як працюватиме новий ринок? Економічна правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/9/705226/> (дата звернення 26.07.2024).
6. Повоєнний досвід відновлення довкілля Боснії і Герцеговини. Екологія Право Людина. Аналітична записка. С. 12. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Dosvid-Bosniyi-i-Gertsegovyny_fin.pdf (дата звернення 25.07.2024).
7. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2023 № 962-IV. Дата оновлення: 18.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення 25.07.2024).

8. Гопцій Д., Анопрієнко Т. Забруднення земель в Україні внаслідок війни: оцінка масштабів проблеми та пошук шляхів її вирішення. Екологічна і біологічна безпека в умовах війни: реалії України. Збірник матеріалів науково-практичної конференції (Україна, Київ, 19-20 липня 2023 р.). Київ. 2023. С. 114.
9. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/spivrobotnytstvo-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy/programa-oon-z-navkolyshnogo-seredovyshha-yuner/> (дата звернення 30.07.2024).
10. Що робити з пораненою землею? – висновки дискусії. URL: <https://ecoaction.org.ua/shcho-robyty-z-poranenoju-zemleiu.html> (дата звернення 28.07.2024).
11. Чорнобильська зона відчуження: що це таке. URL: <https://realchernobyl.com/pro-zonu> (дата звернення 29.07.2024).
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. Дата оновлення: 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#top> (дата звернення 01.08.2024).
13. Piddubnyi O.Yu., Rudenko L.D., Hbur L.V., Nezhevelo V.V., Oleksiuk V.P. Legislative support for expanding the land powers of local self-government bodies in Ukraine. *International Journal of Agricultural Extension* this link is disabled, 2021, 9 (Special Issue), стр. 55–63. Режим доступу: <https://esciencepress.net/journals/index.php/IJAE/article/view/3721/1848>.